

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 14 Sayı: 76 Şubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

19. YÜZYIL'DA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN KOLERA SALGINLARININ MEKTEPLERE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF CHOLERA OUTBREAKS IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE 19TH CENTURY ON SCHOOLS

Ayşe Niğdem ZEYBEN KARAKUŐ*
Emine GÜMÜŐSOY**

Öz

Salgın hastalıklar, insanlar ve toplumlar üzerinde ciddi etkilere sebep olan olaylardır. Tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çeşitli salgınlar görülmüş ve birçok tahribata neden olmuştur. 19. yüzyıl da bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte devletlerin ticari ilişkilerinin de artması ile birlikte salgınların da bir bölgeden başka bir bölgeye yayılması kolaylaşmıştır. Ticaret yolları güzergâhında bulunan Osmanlı Devleti de salgınlara karşı karantina uygulaması başta olmak üzere birçok tedbire başvurmuştur. Özellikle 19. yüzyılın hastalığı olarak kabul edilen kolera salgınları, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle insanların kalabalık bulunduğu alanlarda pek çok kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Kalabalık ortamların başında gelen mektepler de koleranın etkili olduğu yerlerdendir. Mektepler fizikî ve sıhî şartları, kapasiteleri, barındırdığı yaş grupları gibi etkenlerle salgınlarda öne çıkan kurumlar olmuştur. Devlet bu kurumlardaki hastalığı yok etmek veya hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla birçok tedbire başvurmuştur. Bu çalışma Hindistan'dan ortaya çıkarak dünyayı etkisi altına alan kolera salgınlarının 19. yüzyılda Osmanlı mektepleri ve eğitim sistemi üzerindeki etkisini inceleme amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Salgın Hastalıklar, Kolera, Osmanlı Devleti, Mektepler.

Abstract

Epidemics are events that have serious effects on people and societies. As in the whole world, various epidemics were seen in the Ottoman Empire and caused many damages. With the development of science and technology in the 19th century, with the increase in the commercial relations of the states, it became easier for the epidemics to spread from one region to another. The Ottoman Empire, which is located on the route of trade routes, also applied many measures, especially quarantine against epidemics. Cholera epidemics, which are considered to be the disease of the 19th century, caused the death of many people, especially in areas where people were crowded, in the last period of the Ottoman Empire. Schools, which are at the forefront of crowded environments, are also places where cholera is effective. Schools have become prominent institutions in epidemics due to factors such as physical and sanitary conditions, capacities and age groups. The state has applied many measures to eradicate the disease in these institutions or to prevent the disease from spreading. This study aims to examine the impact of cholera epidemics emerging from India and affecting the world on Ottoman schools and education system in the 19th century.

Keywords: 19th Century, Epidemics, Cholera, Ottoman State, Schools.

* Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Emine GÜMÜŐSOY danışmanlığında Ayşe Niğdem ZEYBEN KARAKUŐ tarafından hazırlanan "19. Yüzyıl'da Osmanlı Mekteplerinde Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-6653-2670

** Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-1401-8493

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca doğal afetlerin yanında insanların ölümüne neden olan bir diğer unsur da salgın hastalıklar olmuştur. Salgınlar kısa sürede yayılarak binlerce hatta bazen milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Bazı bölgelerde sağlıksız hayat şartlarının etkili olduğu ortamlar, doğal çevre dengesinin bozulması, kıtlıklar ve daha birçok sebep sonucunda salgın hastalıklar ortaya çıkmış ve tedavi usulleri bulununcaya kadar toplu ölüm hadiselerine yol açarak insanlık tarihinde önemli bir rol oynamışlardır (Kılıç, 2004, 11). Savaşlar, ticari ilişkiler ve göçler vasıtasıyla hastalıklar dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

Salgın hastalık denildiğinde ilk akla gelen şüphesiz veba olmuştur. Özellikle ortaçağ boyunca milyonlarca kişinin ölümüne sebep olan veba salgınları, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasında da görülmeye başlamış ve büyük kayıplara neden olmuştur (Panzac, 1997, 1). Veba 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde etkisini sürdürmüştü ancak 1830'larda kontrol altına alınmıştır. 19. yüzyılda vebadan daha etkili ve bulaşıcı bir hastalık olan kolera küresel bir salgın olarak Osmanlı coğrafyasını tehdit etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti bu tür salgın hastalıkların kontrol altına alınabilmesi için birçok yönteme başvurmuştur. Bunlardan birisi 1831'de koleraya karşı II. Mahmut döneminde ilk kez uygulanan modern karantina uygulamalarıdır. Kolera ile mücadele devletin sağlık konusunda birçok teknik ve yöntemi geliştirmesine de vesile olmuştur. Karantinanın yanı sıra kalabalık yerlerin dezenfekte edilmesi ve çevre temizliğine dikkat edilmesi de gelmektedir.

Hastalıkların yayılmasını önlemenin başlıca yollarından biri de kalabalık mekânların temizliğinin yapılması ve buraların denetlenmesi gelmektedir. Öyle ki kolera salgınının etkilediği yerlerden birisi de insanların yoğun olarak bulunduğu mekteplerdir. Mektepler hem kalabalık olmaları hem de küçük yaş grubu çocukların bulunmasından dolayı temizlik anlayışının daha düşük seviyede olduğu mekânlardır. Bu nedenle buralarda herhangi bir hastalığın baş göstermesi tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden tatil başta olmak üzere birçok koruyucu sağlık tedbirleri alınmıştır.

I. Kolera Hastalığı ve Salgınları

Kolera terimi, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Latince *cholera morbus* şeklinde ifade edilmiştir. Araplar *maraz-ı esved*, Osmanlılar ise *karasarılık*, *maraz-ı cedid* veya *cholera foudroyant* tabirlerini kullanmışlardır (Şehsuvaroğlu, 1954, 282). Arşiv belgelerinde ise *illet-i kolera*, *illet-i adiyye*, *illet-i mahuf*, veya salgın anlamına gelen *illet-i sâriyye* şeklinde tanımlanmıştır (Gül, 2009, 241).

Kolera, epidemi ve pandemi¹ halini alabilen, insanda akut başlangıçlı bulantısız kusma, karın ağrısız şiddetli ishal, kısa zamanda su ve elektrolit kaybına bağlı olarak gelişen ve kısa sürede girişimde bulunulmazsa oldukça öldürücü olan bir enfeksiyon hastalığıdır (Ayar, 2007, 4). Kolera, hijyen şartlarının yetersiz oluşundan kaynaklanan bir bulaşıcı hastalık olup, korunmanın en önemli yolu ise kişisel temizliktir (Gül, 2009, 241). Birçok yollarla yayılabilme alanı bulan bu hastalık ılık ve nemli ortamları sever. Bu hastalığın özellikle su yoluyla yayıldığı bilinmekte ve özellikle mikroplu su ile yıkanan yiyeceklerle de bulaştığı görülmektedir. Bulaşık eşyalar, kıyafetler ve özellikle hastalığa yakalananların şahsi eşyaları mikrobun yayılmasına yol açabilecek faktörlerdir.

Dünyada çok uzun yıllar diğer salgın hastalıklara karşı üstünlüğünü kanıtlamış, "kara ölüm" olarak anılan veba, 19. yüzyıl sonuna doğru azalmış ve kolera vebanın yerine geçmiştir (Özdemir, 2005, 33). 1817 yılına kadar yerel bir hastalık düzeyinde olan kolera o yıl ilk pandemisini yapmıştır. Daha sonra 1826-1837, 1840-1849, 1856, 1863-1865, 1879-1884, 1891-1896, 1914-1918 yıllarında olmak üzere 7 büyük pandemi daha yaşanmıştır (Özdemir, 2005, 34).

Kolera hastalığının görüldüğü ilk yer sosyo- ekonomik düzeyi yetersiz olduğu bilinen Hindistan coğrafyasıdır. Koleranın kaynağı Hindistan'da Aşağı Bengal deltası üzerinde bulunan Ganj ile Brahmaputra nehirleri arasındaki arazidir. Bu bölgede hastalık lokal halde hemen her mevsim ve vakitte görülmüştür. Hintlilerin dini alışkanlıkları ve temizliğe dikkat etmemeleri sebebiyle hastalık Hindistan coğrafyasının tamamına sonra, tüm Güneydoğu Asya kıtasına ve oradan da tüm dünyaya yayılarak salgın halini almıştır.

19. yüzyılda Avrupa kıtasında İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya başta olmak üzere ortaya çıkan kolera salgınlarından dolayı çok sayıda kişi etkilenmiş ve hayatını kaybetmiştir. 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile kara ve deniz ticaretinin gelişmesi, ulaşım ve taşıma faaliyetlerinin artması salgının yayılmasında etkili

¹ Epidemi: Salgın hastalık, Pandemi: çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalık.

olmuştur. Özellikle ticaret yollarının üzerinde bulunan devletler bu hastalıktan daha fazla etkilenirken zamanla en ücra köşelere kadar yayılmıştır.

Coğrafi konumu nedeniyle ticaret yollarının güzergâhında bulunan Osmanlı Devleti, dünyada değişen dengelere uyum sağlamaya çalışırken bir taraftan da salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Koleranın kıtalararası salgınlar halinde dünyayı sardığı 19. yüzyılda hala kullanılmakta olan eski ticaret yollarının kesiştiği Osmanlı topraklarında bu hastalık, belirli aralıklarla ortaya çıkarak demografik, sosyal, psikolojik ve ekonomik alanlarda büyük kayıplara neden olmuştur. Aynı zamanda nüfusun artış hızını da düşürmüştür (Karpat, 2003, 49).

Osmanlı topraklarında kolera ilk kez 1822 yılında görülmüş olup, Basra Körfezi'nden, Bağdat yoluyla Anadolu ve Akdeniz sahillerine ulaştığı anlaşılmıştır (Ayar, 2007, 20). İstanbul'da ilk kolera vakası 1831 yılında görülmüştür (Gül, 2009, 243). Bu tarihten sonra İstanbul'da 1830-1914 yılları arasında 1831, 1847, 1848, 1865, 1872, 1890, 1892 ve 1907 yılları olmak üzere toplam 8 kolera salgını görülmüştür. Anadolu'da ise ilk kolera salgını 1830-1831 yıllarında tarihlenmiştir. Öyle ki bu ilk epidemi sadece İstanbul'da 5-6 bin kişinin ölümüne neden olmuştur (Özdemir, 2005, 34).

Osmanlı Devleti'nde 1847-1848 yıllarında ciddi bir kolera salgınının baş gösterdiği bilinmektedir. 9 Eylül 1847 günü Trabzon'da ortaya çıkan kolera salgını, alınan tüm karantina önlemlerine rağmen 20 Mayıs 1848'de bütün Karadeniz sahili ile İstanbul'un tüm bölgelerine sıçramış, oradan Rumeli, Balkanlar ve Anadolu'ya yayılmıştır.

Osmanlı Devleti topraklarına giren bu hastalık, göçler, savaşlar, ticari ve dini faaliyetler dolayısıyla neredeyse tüm bölgelere yayılmıştır. Özellikle Müslümanların hac vazifesi dolayısıyla Mekke ve Medine'ye gitmeleri nedeniyle Hicaz'da sık sık kolera salgınları ortaya çıkmıştır. 1893 yılında Mekke'de hac sırasında 40 bin kişi kolera salgınında ölmüştür. Aynı yıl Hac'dan dönenler, kolerayı İstanbul'a taşımışlardır (Sarıyıldız, 1996, 62). 1893 kolera salgını Karadeniz sahilleri boyunca yayılmış, alınan önlemlere rağmen Edirne'ye taşınmıştır. 1893 Ekim ayında Trakya bölgesi kolera salgınının etkisi altına girmiş ve ölümlere neden olmuştur (Ayar, 2007, 89).

1910 yılında yeniden ve ciddi bir kolera salgını ortaya çıkmıştır. Bu salgında kolera Rusya'dan kara yoluyla 15 Temmuz'da Erzurum'a ulaşmış; 29 Ağustos'ta Van'da, 31 Ağustos'ta Mamuret'ül Aziz'in bir köyünde ve 7 Aralık'ta Cizre'de ortaya çıkmıştır. Trabzon'a kolera deniz yoluyla gelmiş ve 16 Eylül'den 11 Ocak'a kadar etrafa yayılmıştır. 18 Eylül'de Trabzon'dan gemiyle Samsun'a, buradan Amasya'ya oradan da Merzifon, Zile, Tokat ve 6 Kasım'da da Sivas'a ulaşmıştır (Özdemir, 2005, 37).

1910 salgını İstanbul'da 1 Eylül günü görülmüş ve ardından şehre yayılmıştır. İstanbul çok işlek bir merkez olduğundan kolera birçok bölgeye buradan yayılmıştır. 2 Eylül'de Zonguldak'a, 21 Ekim'de Edirne'ye, 3 Kasım'da İzmit'e, 7 Kasım'da Bursa'ya varmıştır. 16 Kasım'da Selanik'te, 18 Kasım'da Ankara'da ve 23 Kasım'da Manastır'da ortaya çıkmıştır. Salgın, Osmanlı ülkesine İran'dan Irak'a kutsal yerleri ziyaret edenlerle de ulaşmıştır. Hastalık, 22 Ekim'de Hankin'de görülmüş, buradan Bağdat'a varmış, Dicle yoluyla 22 Ekim 1910'da Basra'ya, kervanlarla 9 Kasım'da Musul'a sıçramıştır. 10 Aralık'ta Mekke'de görülmüş, 4 Ocak 1911'de Medine'ye ve 10 Ocak'ta Cidde'ye varmıştır (Özdemir, 2005, 37).

Osmanlı Devleti, hastalığın yayılmasına engel olabilmek için birçok tedbir almıştır. Din adamları çıkardıkları fetvalarla salgına karşı tedbir alınması konusunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Ayrıca halkı hastalığa karşı bilinçlendirmek için Türkçe, Ermenice ve Rumca risaleler² hazırlanıp hastalığa karşı hijyen kurallarına nasıl uyulması gerektiğine dair bilgilendirmeler yapılmıştır.³ 1865 salgınında İstanbul halkının koleradan korunması için sadrazamın başkanlık ettiği bir komisyon kurularak, hastalığın yayılmasının engellenmesine ve hastaların tedavisine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Gerekli yerlere doktorlar ve eczacılar gönderilirken, fakir halkın tedavisi için haneler kiralanarak geçici hastaneler⁴ oluşturmuştur. Şehrin izdihamını önlemek amacıyla bekâr ve amele takımından işsiz-güçsüzler şehrin dışına çıkarılarak inşa edilen barakalara yerleştirilmişlerdir (Ayar, 2007, 29). Ayrıca istihdam edilen yabancı uyruklu amelelerin de işten çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁵

Hastalığın insanların ortak kullandıkları alanlarda yayılmasına engel olabilmek için sokakların süpürülerek su birikintilerinin temizliğine dikkat edilmesi,⁶ çöplerin ortalıkta bırakılmaması, Bilad-ı Selase

² BOA, MKT.MHM. 152/5 (7 Muharrem 1282/ 2 Haziran 1865)

³ BOA, MKT. MHM. 553/37, (13 Muharrem 1282/ 8 Haziran 1865)

⁴ BOA, A.MKT.MHM. 595/20 (4 Şaban 1312/ 31 Ocak 1895) İstanbul'da Ortaköy'de görülen kolera vakaları için bölgede seyyar bir kolera hastanesi kurulmuştur.

⁵ BOA, DH.MKT. 203/17 (28 Receb 1311 / 4 Şubat 1984)

⁶ BOA, A.MKT.UM..115/73 (19 Safer 1269/2 Aralık 1852)

ve Boğaziçi'nde bulunan kasapların atıklarını sokaklara dökmeleri istenmiştir.⁷ Su bentlerinin tamir edilip temizliği yapılmıştır.⁸ 1815 yılında İstanbul kadısına gönderilen bir hüküm ile hastalığa sebep olması nedeniyle sokak ve mahalle aralarında biriken çöplerin mahalle halkı ve esnafı tarafından kaldırılması istenmiştir (Sarıyıldız, 1998, 320). Hastalığı taşıdığı düşünülen et ürünleri (pastırma, sucuk) gibi ithal malların salgının ortaya çıktığı bölgelerde geçişine izin verilmemiştir.⁹ Devlet tarafından kolera salgınına karşı ülke genelinde gerekli temizlik tedbirlerinin alınacağı bildirilmiştir.¹⁰ Salgından korunmak için özellikle temizliğe dikkat edilmesi istenilmiştir.¹¹

Kolera tespit edilen mahallerden gelenler için de tedbirler alınmıştır. Kara yolu ile seyahat edenler doktor muayenesine tâbi tutulmuşlar, deniz yolu ile seyahat edenler ise kıyılara yakın yerlerde kurulan tahaffuzhaneler¹² vasıtasıyla karantina sürecine alınmışlardır. Osmanlı Devleti sınır boylarında ve stratejik noktalarda kurdukları bu tahaffuzhaneler ile hastalığın yayılmasını önlemeye çalışmıştır. Tahaffuzhanelerde dışarıdan gelenler önce tıbbi muayeneye tabi tutulduktan sonra eşya ve malları dezenfekte edilerek gerekli temizlik işlemlerinden geçirilmiştir. Örneğin Sinop Tahaffuzhanesi, tüm Karadeniz sahillerine yayılması muhtemel olan koleranın yük ve insan taşıyan gemiler vasıtasıyla özellikle İstanbul'a ulaşmasını engellemek amacıyla kurulmuştur (Ayar, 2007, 68). Ayrıca Hüdevendigar, Konya ve Ankara'da ortaya çıkan kolera salgınının İstanbul'a ulaşmasına engel olmak amacıyla Konya'da bir tahaffuzhane kurulmuştur.¹³

Tahaffuzhaneler öncelikle kolera salgını için açılmakla birlikte ileri de görülecek salgın hastalıklar için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Sıhhiye Meclisi'nin kurulmasıyla birlikte açılan tahaffuzhaneler zamanla devletin sağlık kurumları haline gelmiştir. Tahaffuzhanelerden bazıları salgın zamanında kullanılmış olup bazıları da uzun yıllar kullanılan özel hastane görevi üstlenmiştir. Bu bakımdan tahaffuzhanelerin karantina merkezi olmasının yanı sıra sürekli hizmet veren bir özel hastane olma işlevi de vardır (Ayar, 2007, 378).

Koruyucu sağlık tedbirlerinin en etkili yöntemlerinden olan dezenfeksiyon usulü Osmanlı Devleti'nde tebhirhaneler¹⁴ vasıtasıyla gerçekleştirilerek hastalığın yayılmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Tebhirhanelerde (dezenfeksiyon istasyonları) özellikle Avrupa'dan ithal edilen etüv makineleri ve pülverizatörler¹⁵ kullanılmıştır. 1893 yılında özellikle İstanbul'da kullanılmak üzere 3 etüv makinesiyle 4 pülverizatör Avrupa'dan satın alınmıştır (Ayar, 2007, 320).

Hastalığın ortaya çıktığı yerden dışarı yayılmasını engellemek ve aynı yerde imha edilmesini sağlamak amacıyla kordon¹⁶uygulamasına gidilmiştir. Kolera vakası ile karşılaşılacak bölge, belediye ve zabıta idareleri tarafından kordon altına alınarak¹⁷ derhal Sadaret'e ve Sıhhiye Nezareti'ne haber verilmesi ile fenni temizliğinin yapılması istenmiştir.¹⁸ Kolera nedeniyle kordon altına alınan evlerin yiyecek ve içecek ihtiyaçları ise devlet tarafından karşılanmıştır.¹⁹

Kolera hastalığının yayılmasında en önemli nedenlerinden birisi de kirli su kaynakları olmuştur. Kanalizasyonlar ve diğer atık suların akarsulara karışması ve denizlere dökülmesi sonucunda hastalığın farklı bölgelere taşınması söz konusu olmuştur (Yıldırım, 2006, 18). Bu nedenle hastalığın yayılmasının engellenmesinde alt yapı koşullarının sağlam olması ve özellikle içme suyu kaynaklarının temizliğine dikkat edilmesi gerekmektedir. İnsanların yoğun olarak bulunduğu okul, hastane, hapisane ve kışla gibi toplu yaşam alanları kolera hastalığının salgına dönüşmesinde etkin rol oynamıştır (Gül, 2009, 241).

⁷ BOA, A.MKT.UM.140/89 (18 Şaban 1264/ 20 Temmuz 1848)

⁸ BOA, DH.MUİ., 23/48, (4 Şevval 1327/ 31 Ocak 1895)

⁹ BOA, DH. İD., 51/16, (28 Receb 1328/ 5 Ağustos 1910) Salgın hastalıkların ortaya çıktığı zamanlarda kurutulmuş et mamullerinin hastalıkların yayılmasında etkili olduğu düşüncesiyle ihracatı ve ithalatına sınırlama getirilmiştir.

¹⁰ BOA, A.MKT.UM.118/74 (11 Rebiulevvel 1269/ 23 Aralık 1852)

¹¹ BOA, A.MKT.MHM. 74/54, (16 Zilkade 1271/ 30 Ağustos 1855)

¹² Tahaffuzhane: Sefer sırasında, yolcu ve çalışanların arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kuruluşudur.

¹³ BOA, MV. 154/90 (25 Receb 1329/ 22 Temmuz 1911)

¹⁴ Tebhirhane (Dezenfeksiyon İstasyonları): Bulaşıcı hastalıklardan birisine yakalanan kişilerin eşya ve giysilerinin basınçlı su buharıyla hastalıkların görüldüğü ev, işyeri ve bunun gibi mekanları kimyasal maddelerle, dezenfekte etmekle görevli kurumlardır.

¹⁵ Etüv makinesi: Belirli sıcaklıklarda mikropları sterilize etme, ısıtma ve pişirme ve kurutma amaçlı kullanılan laboratuvar fırınıdır. Tahaffuzhanelerde bulunan etüv makineleri ise çeşitli eşya üzerindeki mikropları imha etme amacıyla kullanılmıştır. Pülverizatörler ise, etüv makinelerinden daha küçük olan basınçlı su buharı veren makinelerdir.

¹⁶ Kordon: Salgın hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla bir yerin giriş çıkışlarını kontrol altına almak, o yeri korumaktır.

¹⁷ BOA, İ.,HUS. 16/114 (17 Rebiulevvel 1311/ 28 Eylül 1893)

¹⁸ BOA, İ.,ŞE., 3/31 (23 Receb 1311/ 30 Ocak 1894)

¹⁹ BOA, İ.,HUS. 16/32 (6 Rebiulevvel 1311/ 17 Eylül 1893)

II. Kolera Salgınlarının Mekteplere Etkileri

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kolera salgınları ortaya çıktığında dar bir alanda birçok kişinin bulunduğu mekteplerde, hastalığın felakete yol açabileceği düşüncesiyle hareket edilmiştir. Devlet tarafından çıkarılan nizamnameler ve kanunnameler ile bulaşıcı ve salgın hastalıkların yayılmasına engel olacak tedbirler alınmıştır. İstanbul'da baş gösteren kolera salgınıyla mücadele için Hıfzıssıhha Mekâtib Komisyonu tarafından hazırlanan talimatname; İstanbul'da kolera vakalarının arttığı Kasım Paşa, Hasköy, Piri Paşa, Fındıklı, Tophane, Ortaköy, At Meydanı ve Sülüklü gibi semtlerdeki bütün mekteplere gönderilerek salgın sona erinceye kadar Sıhhiye heyetinin gönderdiği tedbirlere uyulması istenmiştir.²⁰

Sıhhiye Komisyonu tarafından mekteplere gönderilen talimatnamelerde sağlık tedbirlerine dikkat etmeleri istenmiştir. 21 Eylül 1911'de "Kolera Tabibi" isimli risalenin Darülmuallimin ve rüştiye mekteplerine dağıtılarak hastalık hakkında bilgi verilmiştir.²¹ Hıfzıssıhha Mekâtib Komisyonu: 22 Mayıs 1911 tarihinde Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey, vasıtasıyla bir nizamname hazırlanarak, Maarif Nezareti tarafından seçilen 7 doktor ile çocuk terbiyesine vâkif okul müdürlerinden biri, Nezaret Sıhhiye Müfettişi ve yardımcısından oluşan ve fahri olarak görev yapan komisyondur. Böylece Osmanlı Devleti'nin eğitim ve sağlıkla ilgili kurumlarının iş birliği ile hıfzıssıhha uygulamaları 10 Şubat 1912 tarihli "Bilumûm Mekâtipte Emraz-ı Sariye'nin Men'i, Tevessüü ve İntisarı Hakkında Nizamname" ile bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda görev eğitim kurumlarına verilmiştir. Okullardaki sağlık sorunlarının bu komisyon tarafından düzenlenmesi esas alınmıştır.

1 Haziran 1911 tarihinde Hıfzıssıhha Heyeti Komisyonu'nca Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen yazı da bütün mekteplerde Hıfzıssıhha Komisyonu'nca hazırlanan talimatname ile talebelerin bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunmaları için gerekli tedbirlerin alınması ile bu tedbirlere uyulmasına özen gösterilmesi istenilmiştir.²² 5 Aralık 1913 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazı ile İstanbul'da koleranın artması üzerine resmi ve özel mekteplerde kolera şüphesi bulunan talebelerin durumları hakkında en yakın belediye bilgi verilerek hastalığın teşhisi ve mektebe gelen yiyecek ve içeceklerin durumlarının kontrol edilmesi istenmiştir.²³

II.1. Talebelerin Tabip Muayenesinden Geçirilmesi

İstanbul'da Belediye bünyesinde toplanan Umumi Hıfzıssıhha Komisyonu, 11 Kasım 1894 tarihli toplantısında, salgın hastalıklardan korunmak için bütün mekteplerdeki talebelerin özel olarak tayin edilen tabipler tarafından düzenli bir şekilde muayeneden geçirilmesi kararını almıştır (Özdemir, 2005, 36). Bu karar da salgın hastalıkların yayılmasında mekteplerin öncelikli merkezler olması rol oynamıştır. 9 Nisan 1902 tarihinde çıkarılan bir talimatname ile mekteplere bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda uzman olan bir tabip tahsis edilerek mektepte bulunan muallim ve talebelerin muayene edilmesi ve Maarif Nezareti tabiplerince düzenlenmiş olan defterlere bulaşıcı hastalıkla ilgili olayların günü gününe yazılması istenilmiştir.²⁴ Tabip, ayrıca mektep de ortaya çıkan salgın hastalıkları kayıt altına alacak ve salgın hastalıklara yakalanan kişilerin de kaydını tutacaktır. Hasta öğrencinin ismi, numarası, hastalığı ve şifa bulma durumunu yazarak kontrol edecektir. Hastalığa yakalanan öğrenci de muayene gününü geçirmeyecektir.²⁵

II.2. Yiyecek ve İçecekler Dikkat Edilmesi

Kolera mikrobunun yayılmasında en önemli faktör su olduğundan mekteplerdeki talebelerin içtikleri suların temiz ve kaynamış su olmasına dikkat edilmiştir. Kasım 1910 tarihinde Sıhhiye Komisyonu'nca Maarif Müdürlüğü'ne kolera tedbirleri kapsamında mekteplerdeki talebelere kaynamış su içirilmesi konusunda talimat verilmiştir.²⁶ Aynı tarihte Evka'f'a gönderilen yazı ile salgın hastalıklara karşı Dersaadet ve Bilâd-ı Selase 'de mevcut vakıf iptidai mekteplerine giden talebelere kaynatılmış su verilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması da istenmiştir.²⁷ Maarif Nezareti, mekteplerdeki bütün müdür, muallim ve

²⁰ BOA, MF.MKT. 1162/81 (12 Şevval 1328/ 17 Ekim 1910)

²¹ BOA, MF.İBT. 339/69 (27 Ramazan 1329/ 21 Eylül 1911)

²² BOA, BEO, 3899/292413 (1 Cemaziyelahir 1911/ 1 Haziran 1911)

²³ BOA, MF.MKT. 1193/ 15 (6 Muharrem 1332/ 5 Aralık 1913)

²⁴ BOA, MF.İBT, 116/96, (30 Zilhicce 1319/ 9 Nisan 1902)

²⁵ BOA, MF.MKT. 1052/58, (4 Rebiulahir 1326/ 6 Mayıs 1908)

²⁶ BOA, MF.MKT. 1163/88 (5 Zilkade 1328/ 8 Kasım 1910)

²⁷ BOA, MF.İBT. 295/13 (29 Zilhicce 1328/ 1 Ocak 1911)

müfettişlere yaptığı tenbihlerle talebelerin yiyecek ve içeceklerinin devamlı kontrol altında tutulmasının önemine dikkat çekmiştir.²⁸

II.3. Temizlik Faaliyetlerinin Yapılması

Hastalığın yayılmasının engellenmesinde temizliğe dikkat edilmesi tedbirlerin başında gelmektedir. Hıfzıssıhha Mekâtib Komisyonu'nca hazırlanan kararnamelerde temizlik kaidelerine dikkat edilmesi özellikle vurgulanan bir madde olmuştur. 10 Ekim 1910 tarihinde kolera hastalığı sebebiyle mekteplere, alınması gereken temizlik tedbirleriyle ilgili olarak ve Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyasetinden gelen talimatnamenin örneği gönderilmiştir.²⁹

Talebelerin ortak kullandıkları alanların başında gelen abdesthane ve tuvaletlerin temizliği de koleranın yayılmasında etkili olmuştur. Örneğin 1893 salgınında Üsküp Belediyesi, İstanbul'da salgının yayılmasındaki etkenlerden birinin de mekteplerdeki tuvaletlerin temizlenmediğinden kaynaklandığını bildirmiştir.³⁰ 1 Ocak 1911 de İstanbul'da bulunan vakıf iptidai mekteplerinin dershaneleri ve tuvaletlerinin tamiriyle temizliğinin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması hususu Evkaf'a bildirilmiştir.³¹ Ayrıca kolera nedeniyle kapanan mekteplerin eğitime yeniden başlamadan önce temizlik yapılması istenmiştir. Mekteplerde 10 gün geçip herhangi bir kolera vakası görülmediği zamanlarda mektebin fennî temizliğinin yapılarak eğitime tekrar başlanması konusunda İstanbul Maarif Müdürlüğü'nden bilgi istenmiştir.³²

II.4. Mekteplerin Kordon Altına Alınması

Kolera salgını görülen mektepler kordon altına alınarak giriş çıkışların yasaklandığı görülmektedir. Örneğin 4 Ekim 1910 tarihinde İstanbul Bakırköy civarında bulunan Musevi Mektebi'nin kolera şüphesiyle kordon altına alındığı bilinmektedir.³³ Ancak sıhhiye müfettişlerinin yaptığı teftişte mektep muallimlerinden İsak Efendinin hanesinde hastalığa dair bir alamet görülmediği için kordonun kaldırıldığı bildirilmektedir.³⁴

Kordon altına alınan mekteplerde muayeneleri yapıp kolera olmadığı anlaşılan talebeler de bulunmaktadır. 9 Aralık 1909 tarihinde Mülkiye-i Şahane Mektebi öğrencisi Kenan Efendi'nin aniden hastalandığı ve muayene sonucunda önemli bir hastalığı olmadığı gibi, mektepte de kolera hastalığının olmadığı anlaşıldığı belediyeye bildirilmiştir.³⁵ 28 Eylül 1894 tarihinde ise Bursa Hamidi Ziraat Mektebi'nden iki talebede görülen hastalığın kolera olmadığı ve yedikleri mevsim meyvesinden midelerini bozdukları anlaşılmıştır.³⁶

II.5. Mekteplerin Tatil Edilmesi

Mekteplerde yapılan tabip muayenesinden sonra hastalık tespit edilirse hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla ilk tedbir olarak mekteplerin tatil edilmesi kararlaştırılmıştır. Hıfzıssıhha Mekâtib Komisyonu tarafından alınan kararlar ile mekteplerin belli bir süre veya hastalık süresinin bitimine kadar kapalı kalmasına dikkat edilmiştir. Hastalık şüphesinde ise talebelerin hemen evlerine gönderilip, velisinin yanında tedavi edilmeleri ve mekteplerin kapatılması istenmiştir. Dönemin yerel gazeteleri vasıtasıyla da mekteplerin tatil edileceği halka duyurulmuştur. 13 Mart 1912 tarihinde İstanbul'da koleranın şiddetini arttırması üzerine *Jamanak Gazetesi* idaresine gönderilen bir dilekçe ile İstanbul'da bulunan resmi ve özel bütün mekteplerin tatil edilmesine karar verilmiştir.³⁷ 1893 salgınında *Moniteur Oriental* gazetesinde yer alan makale doğrultusunda Selanik'te kolera ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için gerekli tedbirlerin alınması konusunda bilgi verilmiştir.³⁸

²⁸ BOA, MF.MKT. 1052/58, (4 Rebiulahir 1326/ 6 Mayıs 1908)

²⁹ BOA, MF.MKT. 1162/30 (5 Şevval 1328/ 10 Ekim 1910)

³⁰ BOA, YB.021. 101/52 (R 3 Kanunuevvel 1309/ 18 Aralık 1893)

³¹ BOA, MF.İBT. 295/16 (29 Zilkade 1328/ 1 Ocak 1911)

³² BOA MF.MKT. 1163/55 (29 Şevval 1328/ 3 Kasım 1910)

³³ BOA, DH.EUM.VRK. 4/78 (29 Ramazan 1328/ 4 Ekim 1910)

³⁴ BOA, DH.EUM.VRK. 4/78 (29 Ramazan 1328/ 4 Ekim 1910)

³⁵ BOA. MF.MKT. 186/113 (6 Cemaziyevvel 1311/ 9 Aralık 1909)

³⁶ BOA, A.MKT.MHM. 554/13 (27 Rebiulevvel 1312/ 28 Eylül 1894)

³⁷ BOA, MF.MKT. 1178/58 (24 Rebiulevvel 1330/ 13 Mart 1912)

³⁸ BOA, BEO. 144/10795 (7 Receb 1310/ 25 Ocak 1893)

1893 senesinde İstanbul'da Küçük çekmece' ye bağlı Hamidiye karyesinde kolera hastalığı çıkmasından dolayı bölgede bulunan iptidai mektebi tatil edilmiştir.³⁹ 21 Kasım 1910 tarihinde ise Darümuallimat ve Nefise Sanayi Mekteplerinde görülen kolera vakalarından dolayı bu okulların tatil edilerek fennî temizliğinin yapılması istenmiştir.⁴⁰ Öte yandan hastalıkların tamamen ortadan kalkması şehirdeki genel temizlikle ilgilidir. Bu yüzden hastalıkların artış gösterdiği dönemlerde Şehremaneti bünyesinde bulunan cami, mescit ve mekteplerin fennî asitle temizlenip kireçle badana yapılmaları istenilmiştir.⁴¹

22 Aralık 1912 tarihinde İstanbul Maarif Müdürü, Maarif Nezareti'ne bir dilekçe yazarak, İstanbul'un bazı mahallerinde kolera hastalığının çok, bazı mahallerinde ise yok denecek kadar az olduğunu belirterek vukuat adedinin çok olan mahaller (Şehzadebaşı, Süleymaniye, Küçük Pazar, Tahtakale, Lango, Gedik Paşa, Kumkapı) civarında bulunan mekteplerin tatil edilmesini istemiştir. Ayrıca bu bölgede olup, tatil edilmeyen Şehzadebaşı ve Süleymaniye civarında bulunan Darütedris ve Rehber-i Tahsil mekteplerinin de tatil edilmesini istemiştir.⁴²

Kolera vakalarının artması üzerine mektep müdürlerinin Belediye'ye dilekçe yazarak mekteplerinin durumları hakkında bilgi verip, tatil talebinde buldukları görülmüştür. 16 Kasım 1893 tarihinde gönderilen bir dilekçede Sıbyan mektebi ve Fatih Rüştüye-i Askeriye Mektebi'nde birçok talebe bulunduğu ve kolera vakalarının görülmesi üzerine kordon altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yiyecek ve içeceklerinin tedarik ve temini zor olacağından mektebin tatil olması gerektiği belediyeye bildirilmiş, belediye tarafından kalabalık mekteplerin tatil olunup olunmayacakları konusunda Babı ali 'den bilgi istenmiştir.⁴³

Mekteplerin tatil edilmesi sadece İstanbul sınırları içerisinde kalmayıp, hastalığın yayılma gösterdiği tüm Osmanlı coğrafyasında uygulanan bir karar olmuştur. 26 Aralık 1893'de Tokat'ta kolera görülmesi üzerine hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla Rüştüye mektebinin tatil edilmesinin uygun olacağına dair Sivas Maarif Müdürlüğü'ne telgraf gönderilmiştir.⁴⁴ 1893 kolera salgınında Malatya eyaleti kordon altına alınarak⁴⁵ Mamüratü'l Aziz vilayetindeki mekteplerin hastalık sona erinceye kadar tatil edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.⁴⁶

30 Haziran 1894 tarihinde Konya vilayetinde ortaya çıkan kolera salgını nedeniyle vilayet kordon altına alınmıştır.⁴⁷ Ayrıca 3 Temmuz 1894'de Konya Maarif Müdürü Kamil Bey, Maarif Nezareti'nden Akşehir, Ürgüp, Nevşehir ve Arabsun kazalarında koleranın baş göstermesinden dolayı adı geçen kazalar da bulunan rüştüye mekteplerinin imtihanlarının hemen yapılarak mekteplerin tatil edilmesini istemiştir.⁴⁸ 16 Temmuz 1894 tarihinde Aziziye kazasında kolera hastalığının artmasından dolayı civarda bulunan Haçin Rüştüyesinin tatil edilmesinin gerektiği Maarif Müdürlüğü'ne, bölgenin Maarif Müdürü Hamid Bey tarafından bildirilmiştir.⁴⁹ Nitekim salgın geçtikten sonra Haçin Rüştüye Mektebi yeniden açılmıştır.⁵⁰ 1894 salgınında Aydıncık kasabası ahalisinden olup Koska'da Papasoğlu Medresesinde misafir olarak kalmakta olan Mustafa'nın yakalandığı hastalığın kolera olduğu anlaşılınca medresenin temizliği yapılarak tatil edilmiştir.⁵¹ Ayrıca tatil edilen söz konusu medrese talebelerine ikişer lira ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁵²

21 Temmuz 1904 tarihinde Bitlis valisi Rafet Efendi, Maarif Nezareti'ne telgraf göndererek, Bitlis vilayetinde koleranın şiddetle hüküm sürdüğünü belirterek bu hastalığın yayılmasına engel olmak amacıyla vilayette bulunan mekteplerin tatil edilmesini talep etmiştir. Ayrıca ve Sıhhiye Heyeti'nden rapor alınarak yapılması gereken muamele için Maarif Meclisi'nden görüş istemiştir.⁵³

Mekteplerde muallim ve hademe gibi çalışanların veya yakınlarının kolera hastalığına yakalandıkları zaman da hastalığın yayılmasına engel olmak için tatil veya izin söz konusu olmuştur.

³⁹ BOA, MF.MKT. 190/48 (10 Cemaziyelevvel 1311/ 19 Aralık 1893)

⁴⁰ BOA, MF.MKT. 1164/32 (18 Zilkade 1328/ 21 Kasım 1910)

⁴¹ BOA, MF.MKT.1978/36 (8 Cemaziyelevvel 1311/ 15 Kasım 1893)

⁴² BOA, MF.MKT. 1183/9 (12 Muharrem 1331/ 22 Aralık 1912)

⁴³ BOA, MF.MKT. 186/126 (7 Cemaziyelevvel 1311/ 16 Kasım 1893)

⁴⁴ BOA, MF.MKT. 191/21 (17 Cemaziyelahir 1311/26 Aralık 1893)

⁴⁵ BOA, A.MKT. MHM. 552/10 (16 Zilhicce 1311/ 20 Haziran 1894)

⁴⁶ BOA, MF.MKT. 224/10 (5 Rebiulevvel 1312/ 6 Eylül 1984)

⁴⁷ BOA, A.MKT. MHM. 552/18 (26 Zilkade 1311/ 30 Haziran 1894)

⁴⁸ BOA, MF.İBT, 37/107 (29 Zilkade 1311/ 3 Temmuz 1894)

⁴⁹ BOA, MF. İBT, 38/27 (12 Muharrem 1312/ 16 Temmuz 1894)

⁵⁰ BOA, MF. İBT, 40/83 (12 Cemaziyelevvel 1312/ 11 Kasım 1894)

⁵¹ BOA, İ.HUS. 41/44 (17 Rebiulevvel 1313/ 26 Ağustos 1896)

⁵² BOA, İ.HUS. 41/59 (25 Rebiulevvel 1313/ 15 Eylül 1895)

⁵³ BOA, MF.MKT. 792/24 (8 Cemaziyelevvel 1322/ 21 Temmuz 1904)

Örneğin 26 Kasım 1894 tarihinde amcası koleradan vefat eden Bursa İdadi Mektebi muavini Abdullah Efendi'ye derslerin sekteye uğratılmaması için bir ay izin verilmiştir.⁵⁴

II.6. Nakillerin Yapılması

Mektep binaları kontrol edilerek sağlıklı ve alt yapı sorunu olan binaların tamiri ya da başka binalara nakli yapılmıştır. 7 Ocak 1911 tarihinde Beşiktaş İnas Rüştüye binasının sağlıklı şartlarda bulunmasından ve İstanbul'da kolera hastalığı hüküm sürdüğünden mektebin Maçka Kışlası karşısında bulunan Hazine kethüdası merhum Eşref Efendi ve ailesine ait olan binaya taşınması konusunda Maarif Nezareti'nden görüş istenmiştir.⁵⁵

Mekteplerde salgın zamanlarında talebe sayıları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Talebe sayısı fazla okullar için yeni mektep binaları inşa edilmiş veya talebelerin bir kısmı başka mekteplere nakil edilmiştir. 19 Ocak 1911 tarihinde Trabzon'da İdadi Mektebi'nin birinci ve ikinci sınıfları çok kalabalık olduğundan ve böyle ders yapılması sıhhatli olmadığından mektebe yakın bir yerde iki yeni rüştüye mektebi açılması uygun görülmüştür.⁵⁶

II.7. Yatılı Mekteplerdeki Talebelerin Durumu

Salgın zamanında gece mekteplerinde alınan tedbirler ise daha kapsamlı olmaktadır. Mektepte kolera hastalığı ortaya çıktığında gece eğitim alan talebelerin dersleri gündüze alınarak geceleri evlerine gönderilmiş olup, hastalığın yayılması durumunda ise bir ay kadar tatil edilmesi istenmiştir.⁵⁷ Gece yatılı kalan mekteplerde ise talebelerin yatakhaneleri teftiş edilerek kaldıkları odaların kalabalık olmamasına dikkat edilmiştir. 11 Eylül 1893 tarihinde mekteplerin yatakhanelerinin teftişi esnasında talebelerin kaldığı büyük koğuşta 200 talebe ve diğer iki küçük koğuşta 50 talebe yatmakta olup bir koğuşta 200 talebe bulundurulmasının sağlık koşullarına uygun olamayacağından koğuşta bulunan talebelerin bir kısmının başka mahallere yatırılması ve koğuşta talebe sayısının azaltılmasının istenerek, sıhhi tedbirler açısından uygun olmasına dikkat edilmiştir.⁵⁸

Gece ve gündüz eğitim veren mekteplere devam eden talebeler arasında kolera hastalığına yakalanan talebelerin mektepte tedavi edilmesi tehlikeli olacağı düşünüldüğünden belediye idaresine bilgi verilerek talebelerden evleri olanlar evlerine, olmayanların ise belediyelerin tesis ettiği kolera hastanelerine gönderilerek tedavi altına alınmaları istenmiştir. Belediye tarafından oluşturulan özel kolera hastanelerinde kolera sebebiyle yatanların çoğunluğu rençber, hamal sınıfından insanlar oldukları için mekteplerden gelen talebeler için hastanelerde ikişer üçer yatak bulunan özel odalar hazırlanmıştır. Hastalığa yakalanan talebenin hastalandığı ve mikrobu bulaştırmış olabileceği alanlar belediyeden gelen temizlik memurları tarafından dezenfekte edilerek, talebenin temas ettiği diğer talebeler hakkında da belediye müfettişlerine bilgi verilmiştir.⁵⁹

II.8. Ders ve Sınavların Durumu

Salgın nedeniyle mektebe devam edemeyen talebelerin sınav durumlarının nasıl telafi edileceği konusunda Maarif Nezaretinden görüş sorulmuştur. Kolera salgını nedeniyle mektebe devam etmeyen talebelerin durumları ile ilgili olarak mektebe tekrar devam etmeleri konusunda 22 Aralık 1893 tarihinde Sıhhiye Meclisi'nden çıkacak karara göre Belediyelerin gereğini yapması istenmiştir.⁶⁰ 12 Mayıs 1896 tarihinde Diyarbakır maarif memurunun, Maarif Nezareti'ne yazdığı dilekçe ile kolera salgını nedeniyle memleketlerine giden talebelerin imtihan zamanını geçirdiklerinden ve imtihan süresini geçiren talebenin durumu talimatnameye konu edilmiştir. Buna göre imtihana kabul olunamayacağını beyan ederek, salgından dolayı talebelerin ailelerinin yanına gitmelerinin zarûrî ve meşrû olduğu, derslerinde gayretli ve zeki olan talebelerin bir üst sınıfa geçmeleri için imtihanlarının önemli olduğunu belirterek nasıl hareket edileceği konusunda bilgi istenmiştir.⁶¹

⁵⁴ BOA, MF.MKT. 238/4, (27 Cemaziyevvel 1312/ 26 Kasım 1984)

⁵⁵ BOA, MF.İBT. 295/82, (6 Muharrem 1329/ 7 Ocak 1911)

⁵⁶ BOA, MF.İBT. 298/17 (18 Muharrem 1329/ 19 Ocak 1911)

⁵⁷ BOA, A.MKT.MHM. 591/13 (29 Safer 1311/ 11 Eylül 1893)

⁵⁸ BOA, A.MKT.MHM.591/13 (29 Safer 1311/11 Eylül 1893)

⁵⁹ BOA, A.MKT.MHM. 591/13 (29 Safer 1311/ 11 Eylül 1893)

⁶⁰ BOA, MF.MKT. 190/86, (13 Cemaziyelahir 1311/ 22 Aralık 1893)

⁶¹ BOA, MF.MKT. 315/52 (29 Zilkade 1313/ 12 Mayıs 1896)

17 Ocak 1895 tarihinde Eğin kazasında kolera hastalığının devam etmesinden dolayı Rüştüye mekteplerinin yapılamayan imtihanlarının yapılarak cetvellerinin Maarif Müdürlüğü'ne gönderildiği bildirilmiştir.⁶² 3 Nisan 1911 tarihinde de Hukuk mekteplerinde kolera salgını nedeniyle yapılamayan ikmal imtihanlarının yapılması konusunda Maarif Müdürlüğü'nden bilgi istenmiştir.⁶³ 20 Ağustos 1905'de Musul Darümuallimini'nde kolera nedeniyle yapılamayan ikmal imtihanlarının genel imtihanlar ile birlikte yapılarak cetvellerinin Maarif Nezaret'i'ne gönderilmesi istenmiştir.⁶⁴ 9 Aralık 1909 tarihinde ise Sultani Mektebi son sınıf talebesi olan Nihat Efendi'nin kolera nedeniyle memleketine gittiği bu sebeple katılmadığı imtihanlarının telafisi konusunda Maarif Müdüriyeti'nden bilgi istenmiştir.⁶⁵

III. Mekteplere Nakdi Yardımın Yapılması

Salgın zamanlarında mekteplerin kapatılmasına veya tatil edilmesine gerek görülmediği, sıhhi tedbirlere riayet edilmesinin istenildiği durumlar da olmuştur. 12 Eylül 1912 tarihinde kolera salgını sebebiyle Selanik Polis Mektebi'nin tatiline gerek görülmeyle gerekli sıhhi tedbirlerin alınması istenmiştir.⁶⁶ Sıhhi tedbirlerin alınmasında ortaya çıkan masrafın temini ise bütçeden karşılanmıştır. 22 Ağustos 1911 tarihinde mektep de salgın hastalıktan dolayı dezenfekte ve temizlik yapılması için bütçenin kolera masrafından bir miktar meblağ Dersaadet Polis Mektebi'ne gönderilmiştir.⁶⁷ Bir başka örnekte Selanik'te ortaya çıkan kolera hastalığı münasebetiyle bölgede bulunan mekteplerin temizlenmesi için Maarif Nezaret'i'ne dilekçe yazılarak temizlik için satın alınan ilaçların masrafı bütçeden istenmiştir. Tespit edilen masrafların 179 kuruş olup bu miktarın bütçeden ödenmesinin uygun bulunduğu bildirilmiştir.⁶⁸

Kolera salgınından dolayı tatil edilen özel mekteplere nakdi yardım yapılmadığı durumlar olmuştur. Örneğin 23 Aralık 1910 tarihinde kolera hastalığı dolayısıyla tatil edilen Mekatib-i Hususiye 'ye, hükümet tarafından nakdi yardım yapılamayacağı bildirilmiştir.⁶⁹ Ayrıca kolera salgını nedeniyle tatil edilen mekteplerde çalışan muallim ve müstahdemler için de bazı hususi mektep müdürleri tarafından talep edilen nakdi yardım yapılamayacağı bildirilmiştir.⁷⁰ Ancak 7 Nisan 1895 tarihinde salgın nedeniyle tatil edilen Diyarbakır İdadî Mektebinde çalışan muallimlerin bir buçuk aylık ders ücreti ödenmiştir.⁷¹

SONUÇ

19. yüzyılda yaşanan salgın hastalıkların başında gelen kolera, Osmanlı Devleti'nde de etkili olmuş ve binlerce kişinin ölümüne neden olmuştur. Salgın, toplumu ekonomik, siyasi ve psikolojik alanlarda etkilediği kadar eğitim hayatının işleyişinin değişmesinde de etkili olmuştur. Salgının etkisini kırmak veya yayılmasını engellemek üzere birçok tedbire başvurulmuş ve bu konuda nizamnameler, talimatnameler çıkarılmıştır. Mekteplerde ele alınan tedbirlerin başında hastalığın seyrine ve şiddetine göre eğitime bir süre ara verilerek mekteplerin tatil edilmesi gelmiştir. Mekteplerin eğitime ara verdiği süreçte dersliklerin ve talebelerin kullanımına açık olan diğer yerlerin fennî temizliğinin yapılması ve ilaçlanması gibi hususlara dikkat edilmiştir.

Koleranın yayılmasına engel olmak için talebelerin mektepte yedikleri ve içtiklerinin denetim altına alınmak istenmiştir. Kolera kirli su yolu kaynaklı olduğu için mektepteki talebelere kaynatılmış su içirilmesine dikkat edilmesi istenilmiştir. Hastalık ortaya çıktığı süreçte gece yatılı olan mekteplerde yatakhanelerin denetimi yapılarak kalabalık olan yerlerde yeni odalar açılmış ve talebelerin kullandığı yatak takımlarının belli aralıklarla yıkanmasına özen gösterilmiştir.

Söz konusu salgın döneminde Maarif Nezareti, Sıhhiye Nezareti ve Belediyeler koordinasyon halinde süreci yönetmeye ve en az hasarla atlarmaya çalışmışlardır. Talebelerin ve çalışanların sağlığı öncelikli olarak gerekli tedbirler alınırken, maddi destek de sağlanmıştır.

⁶² BOA, MF.İBT. 41/92 (20 Receb 1312/ 17 Ocak 1895)

⁶³ BOA, TS.MA.e. 1377/66 (3 Rebiulahir 1329/ 3 Nisan 1911)

⁶⁴ BOA, MF.MKT. 876/47, (18 Cemaziyelahir 1323/ 20 Ağustos 1905)

⁶⁵ BOA, MF.MKT. 1144/64 (26 Zilkade 1327 9 Aralık 1909)

⁶⁶ BOA, DH.EUM.MH..(18 Ramazan 1329/ 12 Eylül 1911)

⁶⁷ BOA, DH.EUM.MH.. 29/115 (26 Şaban 1329/ 22 Ağustos 1911)

⁶⁸ BOA, MF.MKT. 215/39 (26 Muharrem 1312/ 30 Temmuz 1894)

⁶⁹ BOA, MV. 147/29 (20 Zilhicce 1328/ 23 Aralık 1910)

⁷⁰ BOA, BEO. 3839/287898 (27 Zilhicce 1328/ 30 Aralık 1910)

⁷¹ BOA, MF.MKT. 255/8 (11 Şevval 1312/ 7 Nisan 1895)

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
BOA, MKT.MHM. 152/5 (7 Muharrem 1282/ 2 Haziran 1865)
BOA, MKT. MHM. 553/37, (13 Muharrem 1282/ 8 Haziran 1865)
BOA, A.MKT.MHM. 595/20 (4 Şaban 1312/ 31 Ocak 1895)
BOA, DH.MKT. 203/17 (28 Receb 1311 / 4 Şubat 1984)
BOA, A.MKT.UM..115/73 (19 Safer 1269/2 Aralık 1852)
BOA, A.MKT.UM..140/89 (18 Şaban 1264/ 20 Temmuz 1848)
BOA, DH.MUİ., 23/48, (4 Şevval 1327/ 31 Ocak 1895)
BOA, DH. İD., 51/16, (28 Receb 1328/ 5 Ağustos 1910)
BOA, A.MKT.UM..118/74 (11 Rebiulevvel 1269/ 23 Aralık 1852)
BOA, A.MKT.MHM. 74/54, (16 Zilkade 1271/ 30 Ağustos 1855)
BOA, MV. 154/90 (25 Receb 1329/ 22 Temmuz 1911)
BOA, İ.HUS. 16/114 (17 Rebiulevvel 1311/ 28 Eylül 1893)
BOA, İ.ŞE..3/31 (23 Receb 1311/ 30 Ocak 1894)
BOA, İ.HUS. 16/32 (6 Rebiulevvel 1311/ 17 Eylül 1893)
BOA, MF.MKT. 1162/81 (12 Şevval 1328/ 17 Ekim 1910)
BOA, MF.İBT. 339/69 (27 Ramazan 1329/ 21 Eylül 1911)
BOA, MF.MKT. 1193/ 15 (6 Muharrem 1332/ 5 Aralık 1913)
BOA, BEO. 3899/292413 (3 Cemaziyelahir 1329/ 1 Haziran 1911)
BOA, MF.İBT. 116/96 (30 Zilhicce 1319/ 9 Nisan 1902)
BOA, MF.MKT. 1178/58 (24 Rebiulevvel 1330/ 13 Mart 1912)
BOA, BEO. 144/10795 (7 Receb 1310/ 25 Ocak 1893)
BOA, MF.MKT. 190/48 (10 Cemaziyelevvel 1311/ 19 Aralık 1893)
BOA, MF.MKT. 1164/32 (18 Zilkade 1328/ 21 Kasım 1910)
BOA, MF.MKT.1978/36 (8 Cemaziyelevvel 1311/ 15 Kasım 1893)
BOA, MF.MKT. 1183/9 (12 Muharrem 1331/ 22 Aralık 1912)
BOA, MF.MKT. 186/126 (7 Cemaziyelevvel 1311/ 16 Kasım 1893)
BOA, MF.MKT. 792/24 (8 Cemaziyelevvel 1322/ 21 Temmuz 1904)
BOA, MF.MKT. 191/21 (17 Cemaziyelahir 1311/26 Aralık 1893)
BOA, A.MKT. MHM. 552/10 (16 Zilhicce 1311/ 20 Haziran 1894)
BOA, MF.MKT. 224/10 (5 Rebiulevvel 1312/ 6 Eylül 1984)
BOA, A.MKT. MHM. 552/18 (26 Zilkade 1311/ 30 Haziran 1894)
BOA, MF.İBT, 37/107 (29 Zilkade 1311/ 3 Temmuz 1894)
BOA, MF. İBT, 38/27 (12 Muharrem 1312/ 16 Temmuz 1894)
BOA, MF. İBT, 40/83 (12 Cemaziyelevvel 1312/ 11 Kasım 1894)
BOA, İ.HUS. 41/44 (17 Rebiulevvel 1313/ 26 Ağustos 1896)
BOA, İ.HUS. 41/59 (25 Rebiulevvel 1313/ 15 Eylül 1895)
BOA, MF.MKT. 238/4 (27 Cemaziyelevvel 1312/ 26 Kasım 1984)
BOA, MF.MKT. 1163/88 (5 Zilkade 1328/ 8 Kasım 1910)
BOA, MF.İBT. 295/13 (29 Zilhicce 1328/ 1 Ocak 1911)
BOA, DH.EUM.VRK. 4/78 (29 Ramazan 1328/ 4 Ekim 1910)
BOA, MF.MKT. 186/113 (6 Cemaziyelevvel 1311/ 9 Aralık 1909)
BOA, A.MKT.MHM. 554/13 (27 Rabiulevvel 1312/ 28 Eylül 1894)
BOA, MF.MKT. 1162/30 (5 Şevval 1328/ 10 Ekim 1910)
BOA, YB.021. 101/52 (R 3 Kanunuevvel 1309/ 18 Aralık 1893)
BOA, MF.İBT. 295/16 (29 Zilkade 1328/ 1 Ocak 1911)
BOA MF.MKT. 1163/55 (29 Şevval 1328/ 3 Kasım 1910)
BOA, MF.İBT. 295/82, (6 Muharrem 1329/ 7 Ocak 1911)
BOA, MF.İBT. 298/17 (18 Muharrem 1329/ 19 Ocak 1911)
BOA, MF.MKT. 190/86, (13 Cemaziyelahir 1311/ 22 Aralık 1893)
BOA, MF.MKT. 315/52 (29 Zilkade 1313/ 12 Mayıs 1896)
BOA, MF.İBT. 41/92 (20 Receb 1312/ 17 Ocak 1895)
BOA, TS.MA.e. 1377/66 (3 Rebiulahir 1329/ 3 Nisan 1911)
BOA, MF.MKT. 876/47, (18 Cemaziyelahir 1323/ 20 Ağustos 1905)
BOA, MF.MKT. 1144/64 (26 Zilkade 1327 9 Aralık 1909)
BOA, A.MKT.MHM. 591/13 (29 Safer 1311/ 11 Eylül 1893)
BOA, DH.EUM.MH..(18 Ramazan 1329/ 12 Eylül 1911)
BOA, DH.EUM.MH.. 29/115 (26 Şaban 1329/ 22 Ağustos 1911)
BOA, MF.MKT. 215/39 (26 Muharrem 1312/ 30 Temmuz 1894)
BOA, MV. 147/29 (20 Zilhicce 1328/ 23 Aralık 1910)

BOA, BEO. 3839/287898 (27 Zilhicce 1328/ 30 Aralık 1910)
BOA, MF.MKT. 255/8 (11 Şevval 1312/ 7 Nisan 1895)

Arařtırma Eserleri

- Ayar, Mesut (2007). *Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gül, Abdülkadir (2009). XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık). *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41, s.239-270.
- Karpat, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: TTK Yayınları.
- Kılıç, Orhan (2004). *Eskiçağdan Yakınçağın Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*. Elazığ.
- Özdemir, Hikmet (2005). *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Panzac, Daniel (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. çev. Serap Yılmaz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarıyıldız, Gülden (1996). *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sarıyıldız, Gülden (1998). Osmanlı da Hıfzıssıhha. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (c.17, ss.320). Ankara: TDVY.
- Şehsuvaroğlu, N. Bedii (1954). *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, Nuran (2006). Su ile Gelen Ölüm Kolera ve İstanbul Suları. *Toplumsal Tarih*, S. 145, s. 18-29.